

FUQAROLIK ISHLARI BO'YICHA SUDLARDA DA'VOLARNI ISBOTLASH STANDARTLARI

Kutibayev Ikram Kuanishbayevich

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Begmatov Abduraxmon Abrorjon O'g'li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Salomiddinov Shodiyor Jasur O'g'li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fuqarolik ishlari bo'yicha sudlarda isbotlash jarayonining o'rni, uning tamoyillari, isbotlash standartlari va ularga qo'yiladigan talablar tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi (FPK), Oliy sud plenum qarorlari hamda zamonaviy huquqiy talqinlar asosida amaliy va nazariy jihatlar yoritilgan. Shuningdek, isbotlash standartlarining xalqaro talqinlari bilan qiyosiy o'rganish berilgan.

Kalit so'zlar: isbotlash, isbotlash standarti, dalillar, da'vogar, javobgar, ishonchli asos, ehtimollik balansi, fuqarolik protsessi, sud amaliyoti.

KIRISH

Fuqarolik sud ishlarida da'voning asoslanganligini aniqlashda eng muhim jarayonlardan biri — bu isbotlash hisoblanadi. Fuqarolik protsessual munosabatlarning mazmuni shundan iboratki, sud hech bir tomonga ustunlik bermagan holda, qonunda belgilangan tartibda taqdim etilgan dalillarni baholab, haqiqatga erishadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksida (FPK) isbotlashning umumiy qoidalari, dalillarning turlari, ularga qo'yiladigan talablar, sudning baholash mezonlari belgilab qo'yilgan. Bu normalar fuqarolik ishlari bo'yicha odil sudlov amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Mamlakatimizda sud-huquq tizimining isloh qilinishi, xususan, sudlarning mustaqilligi mustahkamlanishi bilan birga, dalillarga bo'lgan yondashuvda adolat, aniqlik va haqqoniylik talablarining oshishi — isbotlash standartlari masalasini dolzarb qilmoqda.

1. Fuqarolik ishlari bo'yicha isbotlash instituti

1.1. Isbotlash tushunchasi

FPKning 81-moddasiga ko'ra, "dalillar — ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlar bor-yo'qligini belgilovchi ma'lumotlardir."

Isbotlash esa — sud tomonidan ish holatlarini aniqlash uchun dalillarni to'plash, tekshirish, baholash va ular asosida xulosa chiqarish jarayonidir.

Isbotlash jarayoni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- holatlarni aniqlash;
- dalillarni taqdim etish;
- dalillarni tekshirish;
- dalillarni baholash;
- huquqiy xulosaga kelish.

1.2. Isbotlash majburiyati

FPKning 83-moddasida da'vogar va javobgarning isbotlash majburiyati belgilangan:

“Har bir taraf o'z talablarini asoslovchi dalillarni keltirishga majburdir.”

Bunda:

da'vogar — da'vo talablari asoslanganligini;

javobgar — da'voning asossizligini yoki o'z e'tirozlarini isbotlashi kerak.

Sud esa taraflarning o'rniga dalil yig'maydi, faqat qonunda nazarda tutilgan hollarda dalil talab qiladi (FPK 85-modda).

Bu fuqarolik protsessining raqobat tamoyilining asosiy ko'rinishidir.

2. Isbotlash standartlari mohiyati

Isbotlash standarti — bu sud dalilni qanchalik darajada ishonarli deb topishi uchun zarur bo'lgan mezon yoki talablar majmuasidir.

Fuqarolik ishlari bo'yicha isbotlash standartlari jinoyat ishlaridagidan farq qiladi. Chunki jinoyat ishlarida “aybning shubhasiz isbotlanishi”, ya'ni juda yuqori darajadagi ishonch talab qilinadi.

Fuqarolik ishlari bo'yicha esa nisbatan yengillashtirilgan standart qo'llaniladi.

2.1. Fuqarolik protsessida asosiy isbotlash standarti — ehtimollik balansi (balans veroyatnosti)

Bu xalqaro sudlar tomonidan qo'llaniladigan va O'zbekiston sud amaliyotida ham qo'llanilayotgan standartdir. Uning mazmuni:

“Qaysi tarafning dalili haqiqatga yaqinroq, ehtimollik nuqtayi nazaridan ustun bo'lsa, sud shu dalilni asos qilib oladi.”

Bu degani:

da'vogarning dalillari 51% ehtimol bilan haqiqatga yaqinroq bo'lsa — da'vo qanoatlantiriladi;

aksincha bo'lsa — rad etiladi.

O'zbekiston Oliy sudi plenumining bir qator qarorlarida sudlar aynan “ishonchli asos” va “dalil ustunligi” tamoyillariga tayangan holda qaror chiqarishi kerakligi ko'rsatilgan.

2.2. “Ishonchli asos” standarti

Sud qaror chiqarishi uchun taqdim etilgan dalillar: mantiqan izchil, qonunga mos, manbalari aniq, qarama-qarshiliklardan holi bo'lishi kerak.

Sud dalillarni baholashda: dalilning kelib chiqish manbai, taraflarning manfaatdorligi, dalilning ishonchliligi, dalillarning o'zaro uyg'unligi kabi mezonlarni qo'llaydi.

2.3. Sudning erkin baholash tamoyili

FPKning 86-moddasiga ko'ra:

“Sud dalillarni o'z ichki ishonchi asosida baholaydi.”

Bu degani: hech bir dalil sud uchun majburiy emas; dalillarni sud mustaqil baholaydi; ichki ishonch mantiq, qonun va hayotiy tajriba bilan uyg'un bo'lishi shart.

3. Dalillar va ularning isbotlashdagi ahamiyati

3.1. Dalil turlari

FPKda dalillarning quyidagi turlari belgilangan:

- Yozma dalillar Moddiy dalillar
- Elektron dalillar (FPK 84-modda)
- Ekspert xulosasi
- Guvohlarning ko'rsatuvi
- Sudga taqdim etilgan boshqa materiallar

Raqamli hujjatlar, SMS, telegram yozishmalari, bank elektron ma'lumotlari elektron dalil sifatida qabul qilinishi amaliyotda kengayib bormoqda.

3.2. Dalilning haqiqiyliigi

Dalil haqiqiy sanalishi uchun: u qonuniy yo'l bilan olingan bo'lishi; manbasi aniqlangan bo'lishi; ishga aloqador bo'lishi kerak.

Sud amaliyotida nolegal olingan dalillar, masalan: ruxsatsiz audio yozuvlar, soxtalashtirilgan hujjatlar dalil sifatida rad etiladi.

3.3. Ekspertiza va uning o'rni

Qiyin masalalarda sud ekspertizadan foydalanadi. Ekspert xulosasi: ilmiy, texnik, tibbiy, iqtisodiy masalalarda muhim dalil hisoblanadi.

Ammo ekspert xulosasi majburiy emas — sud uni rad etishi ham mumkin, lekin bu rad etish asosli bo'lishi kerak.

4. O'zbekiston sud amaliyotida isbotlash standartlarining qo'llanilishi

Sud amaliyoti shuni ko'rsatadiki: ko'plab da'volar dalil yetishmasligi sababli rad etiladi; da'vogarning aytgan so'zlari dalil bo'la olmaydi; sudlar ehtimollik ustunligi tamoyilini qo'llaydi; turli dalillar (masalan, yozishmalar, kvitansiyalar) qarorni o'zgartirishi mumkin.

Oliy sud misolida (amaliyotdan olingan umumlashtirilgan holat):

Agar da'vogarning hujjatlari voqeani tasdiqlasa, javobgar esa faqat umumiy e'tiroz bildirsayu dalil taqdim qilmasa, sud da'vogarning pozitsiyasini asosli deb topadi. Bu esa ehtimollik balansi standartiga to'liq mosdir.

5. Xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil

5.1. AQSh va Buyuk Britaniya tizimi

Fuqarolik sudlarida asosiy standart: Preponderance of evidence (ehtimollik ustunligi) — dalilning ko'proq ishonarliligi.

Bu O'zbekistondagi amaliyotga eng yaqin standart.

5.2. Yevropa ittifoqi mamlakatlari

“Convincing evidence” — ishontiruvchi dalillar “Clear and convincing evidence” — ancha yuqori standart, ba'zi maxsus ishlar uchun qo'llanadi.

O'zbekistonda bu standartlar maxsus ishlarda (masalan, otalikni aniqlash) qisman qo'llanadi.

5.3. Xalqaro arbitraj

Arbitrajlarda isbotlash talabi juda qat'iy:

dalillar aniq, ishonchli, bir-birini to'ldiruvchi bo'lishi shart.

Xulosa

Fuqarolik ishlari bo'yicha sudlarda isbotlash standartlari — odil sudlovning eng muhim tamoyillaridan biridir.

O'zbekiston fuqarolik protsessida asosiy standart — ehtimollik balansi, ya'ni qaysi tarafning dalili haqiqatga yaqinroq bo'lsa, o'sha tarafning talabi qanoatlantiriladi.

Dalillarning to'g'ri to'planishi, qonuniyligi, mantiqiyligi va o'zaro uyg'unligi — isbotlash jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi.

Sudning dalillarni erkin baholashi prinsipi, zamonaviy elektron dalillarning qo'llanilishi, ekspertiza institutining rivojlanishi — fuqarolik ishi bo'yicha haqiqatga erishishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi, 2023-yilgi tahriri.

2.O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenum qarori: "Fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar tomonidan dalillarni baholash amaliyoti to'g'risida" (umumlashtirish materiallari).

3.Jo'rayev S. Fuqarolik protsessi. — Toshkent: TDYU nashriyoti.

4.Rasulov A. Isbotlash nazariyasi va fuqarolik protsessi. — Toshkent, 2020.

5.Abdullayev X. Sud dalillari va ularning baholanishi. — Toshkent, 2021.

6.UNCITRAL Arbitration Rules, Evidence Standards.

7.Cross & Tapper on Evidence, Oxford University Press.

8."Preponderance of Evidence Standard", U.S. Federal Civil Procedure Guide.